5.2.2 Glagoli: trpnik ter čas in dovršnost/nedovršnost

5.2.2.1 Trpnik in tvornik

Trpnik in tvornik (pasiv in aktiv) sta dve obliki glagolskega načina. Če je osebek stavka vršilec dejanja ali nosilec stanja, gre za tvornik; če pa osebek stavka ni vršilec dejanja ali nosilec stanja, gre za trpnik. Tvorniško obliko izberemo, kadar je vršilec dejanja v ospredju, trpniško pa, kadar je vršilec dejanja v ozadju, je torej nepomemben, samoumeven, neznan, splošen ali ga želimo zakriti. Ko tvornik pretvarjamo v trpnik, postane osebek tvornega stavka prislovno določilo izvora, še pogosteje pa ga kar izpustimo.

Trpnik ima dve obliki:

a) trpnik z deležnikom na *-n/-t*,

b) trpnik s *se*.

Poglejmo nekaj primerov:

Pravilno
Facebook je bil ustanovljen februarja leta 2004.
V tem času je bila izvedena obsežna raziskava o socialni izključenosti starejših, ki je pokazala /.../
Vse analize so bile opravljene na Inštitutu za biokemijo.
Ko je ustavna pritožba sprejeta v obravnavo, o njeni utemeljenosti odloča celotno Ustavno sodišče.
V raziskavi niso bili zajeti mladi do 27 let, ki so močno prisotni na družbenih medijih.
Davčno potrjevanje računa se izvede ob pritisku na gumb Potrdi račun.
Celice v modulu so vezane zaporedno, da se doseže višja napetost.

Čeprav so slovenski slovničarji pred stotimi leti in še stoletje dlje v preteklost (do V. Vodnika) trpnik preganjali, v tej glagolski obliki ni nič napačnega, trpnik torej ni neslovenski, ni prepovedan, ni grd – ravno nasprotno: je pomembna prvina strokovno-znanstvenega pisanja. Analiza Logar in drugi (2016, str. 241, 243, prim. tudi Agović, 2023) je npr. dokazala, da je trpnika z deležniki, kot so *prikazan*, *namenjen* in *ustanovljen*, v besedilih, na katere se osredotočamo tu, za tretjino več kot v splošnem jeziku in da kot izrazito tvoren del strokovno-znanstvenih besedil izstopa trpnik v povednem sedanjiku, torej primeri, kot sta *rezultati so prikazani*, *poglavje je namenjeno*.

Trpnika, ki je uporabljen na način, kot je napisano uvodoma – se pravi, ko je vršilec dejanja nepomemben, samoumeven, neznan, splošen ali ga želimo zakriti – torej nikakor ne preganjamo oz. se mu na silo ne izogibamo; je pa res, da smo ga pri nekaterih glagolih zaradi pogostosti bolj navajeni kot pri drugih (več gl. v vajah).

Znam. Razumem. Želim vedeti še več.

VAJA 1: Določite, ali gre za trpnik ali tvornik. Kjer je mogoče, stavek pretvorite iz trpnika v tvornik in obratno.

a) Za raziskavo je bila izbrana starostna skupina 11-letnikov.

b) Slopi bodo pozicionirani po predvidenih shemah.

c) Spearmanov koeficient korelacije je izločil le eno statistično pomembno povezavo.

č) Napredek je bil viden pri izdelavi usnja.

d) V drugem delu testiranja smo se osredotočili na testiranje protivnetnega učinka.

e) Rezultat je bil odčitan z natančnostjo 0,1 kg.

f) Vsi članki so bili poiskani v spletnih bazah akademskih člankov od leta 2000 do vključno 2016.

VAJA 2:

V Vaji 1 je en primer izstopal. Verjetno ste se nanj odzvali nekako s »ta se pa bolje sliši v tvorniku«. V mislih imamo primer (f), nanj smo naleteli v korpusu Kas (2018).

Povedi *Vsi članki so bili poiskani* /.../ ne gre razumeti kot dokaza za sicer napačno trditev, da slovenščina trpnika ne prenese, temveč v smislu redkosti konkretne oblike *biti poiskan*, ki posledično zveni tuje. Tak je npr. še *V raziskovanju za diplomsko delo se je ugotovilo, da ima veliko zaposlenih na delovnih mestih višjo izobrazbo, kot* /.../.

Pri ugotavljanju, kaj je bolj pogosto, kaj je manj moteče ali kaj je verjetno bolj pravilno, si lahko pomagamo tudi s korpusom Kas (o Kasu gl. več v četrtem poglavju knjige). Za tukajšnji drugi primer Kas daje naslednje podatke: *se je ugotovilo* se v korpusu pojavi 826-krat, tvorniška oblika v množini *smo ugotovili* pa več kot 65.000-krat. Pri izbiri med obema oblikama glagola *ugotoviti* je torej pri pogostosti v izraziti prednosti druga – prednosti, ki jo lahko brez zadržka interpretiramo kot nezaznamovanost.

Naloga: Razmislite o rabi podčrtanega trpnika v naslednjih dveh odstavkih iz seminarskih nalog. Ali bi ga spremenili v tvornik in zakaj da/ne?

Pisni izdelek je primerjalna raziskava, narejena s pomočjo že vnaprej narejenih anket in obstoječih podatkov (EB 86.2, 2016) ter s sekundarno analizo. Optimizem in zaupanje v prihodnost, ter v nadaljevanju tudi indeks sreče, bo opazovano na ravni držav članic Evropske unije (v nadaljevanju EU). V raziskavo bomo vključili indikator na nivoju držav. Enote analize v raziskavi so države EU /.../, ki so bile leta 2016 vključene v družboslovno raziskavo Eurobarometra. Iz te izhaja tudi izbrano vprašanje, zakaj je v državah z višjim indeksom sreče tudi višje zaupanje v prihodnost kot v državah, kjer je indeks sreče nižji. Optimizem in zaupanje v prihodnost je bilo analizirano in primerjano z indeksom sreče v državah EU po podatkih, pridobljenih s spletnega mesta The Global Economy.

Dionizovo dvojno rojstvo ima velik vpliv na Dioniza, kar se bo obravnavalo v seminarski nalogi.

VAJA 3: *S strani*?

V razlagi smo napisali naslednje: »Ko tvornik pretvarjamo v trpnik, postane osebek tvornega stavka prislovno določilo izvora, še pogosteje pa ga kar izpustimo.« Prislovno določilo izvora se ponavadi ponazarja s predlogom *od*, npr. *Državne obveznice so izdane od države*, poleg predloga *od* pa je v tej vlogi vse bolj pogosta tudi zveza *s strani*.

> Leta 2009 je bila Slovenija s strani Evropske komisije uvrščena v postopek odprave prevelikega državnega primanjkljaja.
>
> Predlog zakona je bil s strani Ministrstva za finance objavljen in dan v javno razpravo 26. 4. 2016.
>
> Po opravljeni preiskavi s strani policije je vlak nadaljeval vožnjo.

Drži, da bi vse te primere lahko preoblikovali v tvornik (*Leta 2009 je Evropska komisija Slovenijo uvrstila /.../, Predlog zakona je Ministrstvo za finance objavilo /.../, Policija je opravila preiskavo, nato je vlak /.../*) – pa vendar: ali to pomeni, da gre pri *s strani* za napačno rabo, rabo, ki bi jo morali celo prepovedati?

Navedeno vprašanje sta si zastavili tudi Mikolič Južnič in Pisanski Peterlin (2023). Njuna analiza je najprej pokazala (str. 192–195), da se kombinacija *trpnik + s strani + samostalnik v rodilniku* najpogosteje uporablja v pravnih in uradovalnih besedilih, dalje pa tudi, da to rabo srečamo še marsikje, v znatnem številu celo v neformalnem pisanju, kakršni so lahko komentarji na novičarskih portalih. Na ključno vprašanje, »kakšna je /sploh/ pragmatična potreba po izražanju vršilca dejanja ob trpniku« (prav tam, str. 193), če pa trpnik izberemo ravno zato, da vršilca umaknemo v ozadje, sta avtorici v navezavi na raziskavo Gönc (2006)[1] odgovorili z naslednjim: najverjetneje ta oblika prinaša zmanjšanje odgovornosti vršilca dejanja ali zmanjšanje pozornosti nanj, torej omilitev njegove vloge v primerjavi s položajem, ko bi ga napisali neposredno v stavčni osebek. To na prvem primeru zgoraj pomeni: ker avtor besedila *Evropske komisije* ni želel izrecno izpostaviti kot ustanove, ki je Slovenijo uvrstila v določen postopek, je to informacijo iz osebka umaknil v prislovno določilo izvora – v besedno zvezo *s strani Evropske komisije*. Gre za nišno, a zdi se, da upravičeno rabo.

Lahko pa dodamo še eno táko. V tretjem poglavju knjige navedli dolg seznam terminoloških značilnosti, vseh v podobi samostalniške besedne zveze. Začeli smo z:

> – vezanost na tematski kontekst,
>
> – določeno mesto v pojmovni strukturi,
>
> – specifičen pomen /.../,

---

[1] Gönc, K. (2006). *Novinarski diskurz in vladajoča ideologija: analiza poročanja časnika Delo o napadu na Irak* [diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede]. http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Gonc-Katja.PDF

– natančna določenost pomena,

nato pa se nam je zapisalo:

– določenost, prepoznanost in diseminacija s strani strokovne skupnosti,

ter precej nižje v istem seznamu še:

– priučenost v izobraževalnem procesu in uporaba s strani področnih strokovnjakov.

Četudi smo pri teh dveh alinejah (izmed skupno 18) pomislili na pretvorbo v tvornik (> /.../ *in diseminacija, ki jo opravijo člani strokovne skupnosti*; /.../ *in to, da jih uporabljajo področni strokovnjaki*), smo zapis vseeno pustili v trpniku z zvezo *s strani*. To smo storili, ker je seznam na ta način ohranil stilno enotnost.

Naloga:

1. Skoraj gotovo obstaja še kakšen razlog za upravičeno rabo zveze *s strani*. Se sami spomnite katerega?

2. Kaj pa pravi vaš jezikovni občutek (dopolnjen zdaj še z znanjem) o upravičenosti obravnavane oblike v naslednjih primerih, prepisanih iz seminarskih nalog?

/V 20. st. je bila/ v Ameriki stalno prisotna moralna panika v zvezi s populacijo, ki uživa trde droge. To je /bilo/ obeleženo in o tem komunicirano s strani večjih medijskih hiš, kot sta na primer ameriška NBC in ABC (Netherland in Hansen, 2017).

Pripadniki islama ne uživajo alkohola, saj je ta prepovedan s strani Mohammeda.

S strani širše množice je prepoznan pod sinonimom *»The front page of the internet«*, nastal pa je leta 2005.

O avtorjevi želji omiliti vlogo vršilca dejanja lahko v teh treh primerih kot bralci zgolj ugibamo (za stilno enotnost mu oz. ji vsekakor ni šlo), gotovo pa je širjenje rabe obravnavane oblike iz nišnih položajev v povedi, v katerih lahko informacijo o vršilcu dejanja jedrnato, natančno in stilno neizstopajoče izrazimo kar z osebkom, moteče. Zlasti zato pazite, da rabe zveze *s strani* ob trpniku ne boste krepili po nepotrebnem, razlog za kar bi lahko bilo tudi napačno prevajanje iz angleščine – v tej je namreč zaradi togega besednega reda kombinacijo trpnika z izraženim vršilcem dejanja potrebna v veliko večjem obsegu kot v slovenščini.

VAJA 4: Razmislite še o podčrtanih delih spodnjega odstavka. Zdi se, da avtorju težave povzročajo tri med sabo povezane prvine: trpnik, *le-ta* in *s strani*. Kaj bi mu svetovali? Druge jezikovne pomanjkljivosti zanemarite.

Pri diskriminaciji, govorimo o nepravičnosti. Stereotipi, ki pogosto delujejo podzavestno, prispevajo k diskriminaciji, saj ignorirajo navade, interese in vrednote različnih posameznikov (Ayalonin Tesch-Römer, 2018). Večina današnjih digitalnih storitev je ponujena s strani korporativnih digitalnih platform (van Dijck, 2018). Imamo dokaze o spolni, rasni in religijski diskriminaciji na digitalnih platformah kot tudi o drugih vrstah diskriminacije. /.../ Kot spol, etničnost ali razred, je tudi starost vidik družbene strukture, ki vključuje razlikovanje, le to pa je mnogokrat tudi diskriminatorno. Ne glede na to, pa je starizem pogosto spregledan v analizi diskriminacij na digitalnih platformah (Buolamwini in Gebru, 2018; Hajian in Domingo-Ferrer, 2013; Kamiran, 2012; Neff in Nagy, 2016; Pedreschi, 2009). Starizem je posebna forma diskriminacije, kjer so posamezniki presojani glede na starostne stereotipe, ali poglede kako bi ljudje morali delovati, doživljati ali čutiti glede na njihovo starost. /.../ Ko govorimo o starizmu, je le ta baziran na pogledih, ki se fokusirajo na nesposobnosti in implicirajo manjvrednost. Starizem vključuje prakse prikrajšanosti in neupoštevanja, včasih celo izključevanja starejših ljudi, kar vpliva tudi na uporabo digitalnih platform s strani starejših. Omejeno poznavanje starizma v družbi je bilo na široko diskutirano.